

GONDOLATOK A VIDÉKFEJLESZTÉS „RENDSZERTANÁRÓL” – A TELJESSÉG FELÉ...

Kis Krisztián

Absztrakt: Az egyre összetettebbé váló világunk teremtette kihívások és az azoknak való megfelelés lehetősége és kényszere rendszerszemléletű gondolkodást és megközelítéseket követel meg a különböző szereplőktől. Nincs ez másként a vidék, a vidéki terek és a vidékfejlesztés esetében sem. Éppen ezért fontos a rendszer összetevői közötti összefüggések felismerése. Jelen írás a vidékre és a vidékfejlesztésre jellemző összetettség fontosabb aspektusait mutatja be a rendszerszemléletű megközelítés „szemüvegén” keresztül. Olyan témák kerülnek bemutatásra, illetve kontextusba helyezésre, amelyek a vidéki terekben zajló területi folyamatok alakításában nagy relevanciával bírnak, így vidékfejlesztési szempontból jelentőségük kiemelkedő. Összességében megállapítható, hogy a hálózatok és a képességek, mint a vidéki terek teljesítményét és sikerességét meghatározó tényezők, nélkülözhetetlen szerepet töltenek be a vidéki területek fejlődésében és a vidékfejlesztés paradigmájának alakításában.

Abstract: The responses to the challenges and opportunities created by the increasing complexity of our world require system thinking and approaches from different actors. This is also the case for rural areas, rural spaces and rural development. It is therefore important to recognize the relationships between system components. This paper presents some important aspects of the complexity of rural areas and rural development through the “goggles” of systemic approach. Topics that are of great relevance to the shaping of spatial processes in rural areas are presented and contextualized, so they are of great importance for rural development. Overall, it can be stated that networks and capacities, as determinants of the performance and success of rural spaces, play an essential role in the development of rural areas and in shaping the paradigm of rural development.

Kulcsszavak: rendszer, összetettség, hálózatok, képességek, alkalmazkodás, lokalizáció

Keywords: system, complexity, networks, capacities, adaptation, localization

1. Bevezetés

Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú. Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú. Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú. Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami. Hát akkor mi? Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára. (Örkény István, Az élet értelme)

A világ és ezzel együtt a vidék változása, összetettségének növekedése, a vidéktudományok tudáskészletének bővülése újabb és újabb kutatási témákat „hoznak a felszínre”, amelyek tanulmányozása hozzájárul ahhoz, hogy egyre többet tudjunk meg azokról a mechanizmusokról és összefüggésekről, amelyek a vidéket formálják. Az itt bemutatásra kerülő gondolatok a vidéki terekben zajló területi folyamatok alakításában nagy jelentőséggel bírnak, így vidékfejlesztési szempontból meglehetősen fontosak. Írásomban, a vidéket és a vidékfejlesztést átható összetettség fontosabb aspektusait mutatom be a rendszerszemléletű megközelítés „szemüvegén” keresztül.

2. A rész és az egész, valamint az összetettség

Az elemzés, rendszerértelmezés egy módszere, illetve szemléleti módja a holizmus, mely a gondolkodás holisztikus megközelítését jellemző felfogás, amit elsőként Arisztotelész fogalmazott meg: „Az egész több mint a részeinek az összege.” Ennek lényege, hogy az egész nem vezethető le pusztán a részeiből, mert az alkotóelemek közötti egyszerűbb vagy bonyolultabb kapcsolatok révén valami új jön létre. A részek közötti kölcsönhatások következtében a részek viselkedése megváltozik, minek következtében az egész rendszer is másként viselkedik, mint kölcsönhatások nélkül (Náray-Szabó, 2006). Pusztán a részek vizsgálatából nem jósolható meg az egész rendszer viselkedése, az egészre jellemző tulajdonságok új törvényszerűségeket követnek (Vicsek, 2003). Nem elégséges tehát a részek attribútumainak ismerete, szükség van a relációk ismeretére és az egész vizsgálatára.

A részek kölcsönhatása révén létrejövő új minőségről szól Örkény István egyperces novellája, *Az élet értelme is*. Az élet értelme a cseresznyepaprika, a madzag és a paprikakoszorú, mint az alkotóelemek, a kapcsolat és az egész összefüggéseiről, a részek és az egész viszonyáról, az új minőség létrejöttéről gondolkodtat el bennünket. A novella tanulsága szerint az élet értelme abban keresendő, hogy meggondoljuk és felismerjük, milyen erők és összefüggések képesek értéket teremteni az emberi kapcsolatok által. A rendszer tehát nem elemek és elemkapcsolatok egyszerű összessége, hanem összetevőinél magasabb funkciók ellátására is képes, minőségileg új (integratív) tulajdonságokkal rendelkező egység, illetve „egész” (Zvikli, 2009). A komplex rendszerekben a részek közötti kölcsönhatás eredményeképpen a részek viselkedése oly módon változik meg, hogy az egész rendszer minőségileg új, a részek tulajdonságaitól eltérő viselkedésmintát követ (Vicsek, 2003), abban magasabb rendezettségű állapotok és szinergiák is megjelennek (Nagy, 2019), amelyek a rendszer alkalmazkodását segítik (Nagy–Gulyás, 2015).

Az egészszet vizsgálva fontos szót ejtenünk az összetettségről, a komplexitásról. Teilhard de Chardin (1980 idézi Náray-Szabó, 2006) a fejlődést az összetettség, a komplexitás növekedésével azonosította. Azt a rendszert nevezte fejlettebbnek, amelyeknek nagyobb a komplexitása. A társadalmi jelenségek vizsgálatával foglalkozó La Porte (1975) meghatározása szerint a szervezett társadalmi rendszerek összetettségének fokát az összetevők száma, azok változatossága, differenciáltsága, valamint az elemek egymásrautaltsága, kölcsönös függőségük foka, azaz integráltsága határozza meg. Vicsek (2003) szerint a komplexnek (összetettnek) nevezett rendszerek legfontosabb tulajdonsága, hogy sok, erősen kölcsönható részből állnak. Az összetevők száma és sokszínűsége tehát fontos, de nem elégséges feltétele az összetettség növekedésének, a fejlődésnek, ugyanis az összetevők közötti kapcsolatok nélkülözhetetlenek. A rendszereket leginkább úgy lehet megérteni, ha hálózatoknak tekintjük őket (Kertész–Vicsek, 2006), azaz feltérképezzük az alkotórészek közötti kölcsönhatások hálózatát (Vicsek, 2003). Az előbbieket meglehetősen jelentős vidékfejlesztési relevanciával bírnak.

3. A változatos és sokszínű vidék, avagy a vidék összetettsége

Az ma már talán triviális, hogy a vidéki terekre a változatosság, a sokszínűség jellemző, ami társadalmi, gazdasági, természeti és táji sajátosságokban egyaránt megfigyelhető. Továbbá a vidéki térségekre általában jellemző alacsony népsűrűség, a városokhoz képest alacsonyabb vállalkozási aktivitás és vállalkozásszám, illetve a civil szervezetek kisebb száma ellenére jelentős a vidéken élők és az ott tevékenységet végző aktorok száma. Ezek mellett természetesen nagyon fontos szerepet játszanak a vidékfejlesztési szereplők közötti interakciók, kölcsönös kapcsolatok is. Ezt példázza Szakál (1999) vidékgazdaság-definíciója is, melynek kiinduló alapja, hogy a vidéki térség maga is egy igen sokszínű és összetett erőforrásrendszer, s az erre épülő integrált gazdasági rendszer – mezőgazdasági és nem mezőgazdasági gazdasági tevékenységek (kulturális és egyéb közösségi tevékenységek, életmód stb.) – pedig a vidékgazdaság. Más megközelítésben, a vidéki térségekben létrejövő és működő sajátos regionális gazdaságot nevezzük vidékgazdaságnak, amely magában foglalja az adott vidéki térségben működő gazdasági és társadalmi struktúrákat, szereplőket, szervezeteket, felöleli a különféle belső és külső kapcsolatrendszereket, az ott folyó tevékenységeket és az azokhoz felhasznált vagy felhasználható erőforrásokat. Ezeket a belső, ún. helyi erőforrásokat és a térségen kívülről származó erőforrásokat a vidékgazdaság ágazataihoz tartozó szereplők, úgy mint vállalkozások, köztük a gazdák, önkormányzatok, egyéb szervezetek, köztük a civil szervezetek, valamint a természetes személyek hasznosítják. A hasznosítás kereteit pedig a különböző struktúrák jelentik, amelyek bizonyos fokig önállóak, de alapvető lényeges tulajdonságuk, hogy azok szoros kapcsolatban állnak egymással (Fehér, 2005).

Amint azt Ventura et al. (2008) kiemelik írásukban, a vidék összetettségét alapvetően a rendelkezésre álló erőforrások sokfélesége és azok hasznosításának változatos módjai határozzák meg. Hozzáteszik, hogy a szereplők és a folyamatok közötti kapcsolatok sokkal fontosabbak, mint az egyes tevékenységek, ugyanis döntő jelentőséggel bírnak a változó körülményekhez való alkalmazkodás általános képességének meghatározásában, ezáltal a vidéki rendszerek kialakulásában és fejlődésében. Murdoch (2000) a hálózatokról, mint új vidékfejlesztési paradigmáról értekező cikkében a hálózati megközelítést azért tartja hasznosnak, mert lehetővé teszi számunkra, hogy összekapcsoljuk a vidéki területeken belüli fejlesztési kérdéseket a problémákkal és lehetőségekkel, amelyek külső meghatározottságúak. Ebben az értelemben a hálózati megközelítés lehetővé teszi számunkra, hogy a térségen belüli és azon kívüli fejlesztési feltételeket egy referenciakereten belül vizsgáljuk.

4. A fenntartható vidéki fejlődés

A sokszínűség, a kölcsönös függés, összetettség és a fejlődés kapcsán mindenképpen szót kell ejteni a fenntartható fejlődésről, illetve fenntartható vidéki fejlődésről. Ideális állapotban a vidék fejlődik, pozitív irányba változik. Vidékfejlesztésre akkor van szükség, ha a hanyatlását, romlását megakadályozni, fejlődését irányítani vagy

gyorsítani szeretnénk. A vidékfejlesztés tehát a vidék megtartását, funkcióinak ellátását és a fenntartható fejlődést szolgálja a vidéki térségek sajátosságainak megfelelően. Éppen ezért a fenntartható fejlődés előmozdítása fontos célkitűzése a vidékfejlesztési politikának. Ventura et al. (2008) szerint a fenntarthatóság nem más, mint a társadalom és a természet egymásrahatásának, együttes fejlődésének eredménye, ami a vidék összetettségét növeli.

A természet, a társadalom és a gazdaság hármából a természet az egyedüli önálló, függetlenül is értelmezhető elem, a többi csak egymással (és a természettel is!) összefüggésben, kölcsönös és feltétlen függőségben működőképes. Ezért tesszük helyesen, ha a természet igényeit, fenntartásának feltételeit jelöljük meg rendezőelvként, amihez a társadalomnak és különösen a gazdasági tevékenységeknek alkalmazkodniuk kell, írja Jávor (1999). Szőrényiné Kukorelli (2005) szerint társadalmilag és gazdaságilag fenntarthatóvá egy vidéki térség csak a népességmegtartó képesség és a jövedelemtermelés fokozásával, a vidéki terек felértékelődésével és élettérként való elfogadásával válhat. Az ökológiai fenntarthatóság a társadalmi és gazdasági fenntarthatóság záloga, hiszen ahol nincs fenntartható társadalom, valamint működő és fenntartható gazdaság, ott fenntarthatatlan folyamatok indulhatnak el a környezetet illetően is. Hosszú távon csakis a környezeti, ökológiai fenntarthatóság tudja biztosítani a gazdasági és társadalmi fenntarthatóságot, hiszen, ha a vidék ökológiai eltartó képessége csökken, akkor a társadalmi és gazdasági fenntarthatóság zsákutcába torkollik.

5. Erőforrások vs. képességek

A fentiekkel összhangban, az erőforrások nélkülözhetetlen szerepet játszanak a vidéki térségek, illetve a vidékgazdaságok fenntartható fejlődésében. Az erőforrások a térben léteznek, egymással és más társadalmi-gazdasági kapcsolataik révén a társadalmi és gazdasági térben integrálódnak (Bokor, 2003). Az erőforrások tehát részét képezik a vidék összetettségének és fejlődésének. Már csak azért is, mert mint arra Bokor (2003) is rámutat, a tér is felfogható erőforrásnak, mivel annak minden egysége a különböző erőforrások egyedi, más téregységektől eltérő kombinációját nyújtja. Az ebből adódó monopolisztikus helyzet az adott tér sajátos erőforrása, ami az ott élőknek és tevékenységet végzőknek előnyöket és hátrányokat is jelenthet. Az erőforrás-konceptió az adottságok hasznosításán, azok kiaknázásán alapszik. Cloke és Park (1985) e tekintetben úgy fogalmaz, hogy minden olyan dolog erőforrásnak tekinthető, amely társadalmilag értékes célok elérésének eszközéül szolgálhat. Tóth (1988) szerint minden olyan eszköz, körülmény vagy lehetőség, a természeti környezet valamely eleme, ami a gazdaság egy adott fejlettségi szintjén az emberi szükségletek kielégítésének alapja, illetve forrása lehet, erőforrásnak minősül. Bora (2003) véleménye szerint az erőforrások köre magában foglalja mindazon tényezőket, amelyek hozzájárulnak az emberi szükségletek kielégítéséhez, lehetővé teszik a gazdasági élet folyamatos és biztonságos működését.

Erich Zimmermann (1951 idézi Cloke–Park, 1985) szerint az erőforrások az emberi igények, képességek és az embert körülvevő környezet (a környezetet a lehető legáltalánosabb értelemben véve) értékelése közötti funkcionális kapcsolatok

szempontjából ítélnék meg. Zimmermann az erőforrásokat nem tekintette „természetesnek” és adottnak, úgy gondolta, hogy „erőforrások nem léteznek, hanem bizonyos dolgok válnak azzá” (Zimmermann, 1951 idézi De Gregori, 1987), s az „erőforrássá válás” folyamatában az erőforrások sem nem adóttak, sem nem végesek (De Gregory, 1987).

De Gregory szerint az a kreatív folyamat, amelyben a környezetünk anyagi és nem anyagi dolgai az emberiség számára felhasználhatóvá válnak a tudomány és a technológia által meghatározott. Ez az emberi tudás és képesség az elsődleges erőforrás, ami egyben meghatározza az összes többi. Ennél fogva kijelenthetjük, hogy az erőforrások forrása a tudás; az erőforrások nem dolgok, anyagok vagy tárgyak, hanem képességek, véli De Gregory (1987). Ezen képességek azok, amelyek segítségével fenntartható módon használhatjuk az anyagi és nem anyagi dolgok sokaságát. Ezek a képességek határozzák meg azokat a funkcionális kapcsolatokat, amelyeket erőforrásoknak nevezünk. Ezek a kapcsolatok tekinthetők az erőforrások Zimmermann-i alapkoncepciójának. Előbbiek rámutatnak a tudás és a tudás fejlődésben betöltött kiemelkedően fontos szerepére.

6. Kapcsolatok, interakciók, képességek: közösségek, együttműködés és társadalmi tőke

A vidék létezésének és fejlődésének alapvető összetevői (meghatározói) a vidéken élő emberek és az általuk létrehozott közösségek. A fentiekkel összefüggésben, fontos kiemelni, hogy az életképes, fejlődő vidékhez, Kemény Bertalan híressé vált szójátékával élve, „nemcsak népességmegtartó képességre, hanem képességmegtartó képességre is szükség van”. Véleményem szerint, amint az a következőkből is kiderül, a két állítás szorosan összefügg. Vercseg (2011) szerint a közösség olyan organikus képződmény, ami lokális dimenzióban értelmezhető (Vercseg, 2004). Ennek megfelelően a közösség szó jelentéstartalmában kifejeződik az emberek közösségi viszonyulása (összetartozása és együttműködése), illetve a helyhez való kötődése. Tulajdonképpen ezek fejeződnek ki a magyar község szóban is, ami a közösség szó alakváltozata. Szintén az előbbiek jelennek meg a szer szavunkban is, ami (1) egyrészt településrészt (az Órség és a Vendvidék területén), (2) másrészt szövetséget, szerződést (A magyar nyelv értelmező szótára), illetve kapcsolódást, társulást (Magyar etimológiai szótár) is jelent.

A közösség Parsons (1966) szerint a szereplők (aktorok), illetve a cselekvők azon köre, akik a mindennapi tevékenységeik során, közös területen osztoznak; másképpen: a társadalmi rendszer szerkezetének egyfajta megjelenése, amelyik vonatkozhat személyek területi elhelyezkedésére és cselekvésére is (Varga–Vercseg, 1998). Mivel a társadalmi rendszer a szereplők közötti interakciók rendszere, ezért az interaktív folyamatban részt vevő szereplők közötti kapcsolatok szerkezete, lényegében a társadalmi rendszer szerkezetét, felépítését adja. A társadalmi rendszer tehát e kapcsolatok hálózata. A szereplők részvétele az interaktív kapcsolatokban (tevékenységek, cselekedetek), sok szempontból a társadalmi rendszer legjelentősebb egysége (Parsons, 1966).

A lokalitás, a vidék fejlődése szempontjából előnyös, ha minél többféle közösséget tartalmaz a helyi társadalom, tagjai minél többféle közösség tevékenységében tudnak részt venni, ami fejlettebb és strukturáltabb társadalmat eredményez. Az integráció a helyi lakosság együttélésének és együttműködésének fejlődési folyamata, melynek során, az integráció kialakulásától függően, az integráltságnak megfelelően változik az adott társadalom életében való részvétel minősége és mennyisége. Bizonyos formális vagy kényszerű részvételtől ugyanakkor ott is beszélhetünk, ahol az integráció teljességgel hiányzik (Böhm, 2002). Az egyének teljes szabadossága, a közösség érdekeivel, céljaival való azonosulásuk hiánya, csökkenti a komplexitást, és végletes esetben a közösség széteséséhez vezet (Náray-Szabó, 2006). Az integráció tehát fontos szerepet játszik a közösségek létrejöttében és működésében, valamint a lokalitás fejlődésében. Az összetevők, a helyi lakosság száma és sokszínűsége szükséges, de nem elégséges feltétele az összetettségnek, a közösség kialakulásának. Szükség van a szereplők közötti kapcsolatokra, a közöttük kialakuló együttműködésre a közösséggé szerveződés folyamatában. A történelem tanúsága szerint, a fejlődés egyik törvényszerűsége, hogy előnyt élveznek azok a csoportok, melyek tagjai együttműködnek egymással, s azok az emberi közösségek győzedelmeskedtek hosszabb távon, melyek jobban szervezettek voltak (Náray-Szabó, 2006).

A komplex rendszerek jellemző tulajdonsága az önszerveződés, azaz bennük spontán szerveződési folyamatok eredményeként meghatározott, korábban a rendszerben meg nem levő struktúrák jönnek létre (Vicsek, 2003). Az önszerveződés természetesen a társadalmi rendszerek sajátossága is, amelynek során az egyes települések a helyi szerveződés különböző fokáig juthatnak el. Böhm (2002) szerint a szerveződés legmagasabb szintje az, amikor a helyi társadalom az adott település közösségeként jelenik meg, kellőképpen megformált érdekekkel és érdekképviseléssel, kialakult identitástudattal. Jelenleg azonban ez a helyi társadalom sokkal inkább ideáltípus, mint létező valóság. A helyi társadalmak önszerveződésének jelentőségéről Kulcsár (1998) a következőket írja: „Azok a vidéki közösségek, amelyek nem mutatják meg magukat, mint sajátos identitást képviselő csoportok, nincsenek közösségi kezdeményezések a gazdaság, a kultúra, az életmód, a környezetvédelem, a hagyományok stb. terén, hosszabb távon életképességüket veszítik el, és nem tudják betölteni a társadalmi funkciójukat”. Ezért hangsúlyozza G. Fekete (2008), hogy a vidéki térségek fejlődési pályára állításához az ott élők önszerveződő és érdekérvényesítő képességének érdemi javulása elengedhetetlen. Ez azért is lényeges, mert minél integráltabb egy-egy település helyi társadalmá, annál jobban működik a település, eredményesebb, sikereesebb a helyi társadalom (Bódi–Böhm, 2000). Ilyen szempontból felértékelődnek a helyi társadalom integrációs folyamata, illetve az azokat befolyásoló tényezők. Ezért kulcsfontosságú a helyi társadalmi részvétel, a helyi társadalom hálózatosodásának elősegítése. Szükséges tehát a társadalom szövetének újraszövése, a helyi közösségi kezdeményezések ösztönzése. Ebben nyújthat hathatós segítséget a közösségfejlesztés, ami által a települések, térségek,

szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképessége fejleszthető és életre hívhatók, megerősíthetők a közösségi erőforrások (Varga–Vercseg, 1998).

A közösségek, a társadalmi rendszerek, illetve hálózatok és a társadalmi tőke egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Coleman rámutat, hogy a társadalmi tőke is, mint a tőke más formái (pénztőke, tárgyi tőke, emberi tőke), termelő, vagyis lehetővé teszi bizonyos, máskülönben elérhetetlen célok elérését. Ugyanakkor hozzáteszi, hogy a tőke többi formájától eltérően a társadalmi tőke a cselekvők közötti viszonyok struktúrájában ölt testet, ennél fogva nem található meg sem magukban a cselekvőkben, sem pedig a termelés anyagi eszközeiben (Coleman, 1998). A közösségfejlesztés lényege tehát az egyének, az állampolgárok aktivizálásában és az együttműködésük generálásában jelölhető meg, amelyek révén működő hálózatok, közösségek jönnek létre, minek következményeként nő az egyének és a közösség számára hozzáférhető társadalmi tőke. A társadalmi hálózatok és a társadalmi tőke viszonyát elemezve megállapíthatjuk, hogy társadalmi hálózatok nélkül nem jöhet létre társadalmi tőke, hiszen a társadalmi tőke a társadalom szereplői (aktorai) között létrejött kapcsolatok révén válik hasznosítható tényezővé, erőforrássá. Putnam rámutat arra, hogy a társadalmi tőke kedvezően befolyásolja, mintegy megolajozza a társadalmi életet, és pozitívan hat a fizikai és humán tőkebefektetések hatékonyságára is. Véleménye szerint a társadalmi tőke a gazdasági fejlődés előfeltétele, alapvető tényezője, amit világszerte egyre több kutatás, köztük a vidékfejlesztési kutatások eredményei is, megerősítenek (Putnam, 1993). Ahhoz azonban, hogy ezek a hatások létrejöhessenek léteznie kell kapcsolatoknak, azaz ki kell alakítani azt a kapcsolathálót, amely keretet szolgáltat a kölcsönösen előnyös együttműködések számára. Hanifan, akinek a társadalmi tőke kifejezés elsőként való használatát tulajdonítják, az emberek, akik valamilyen társadalmi egységet alkotnak, mindennapi élete szempontjából fontos dolgok kifejezésére használta azt, úgymint jóakarát, barátságot, kölcsönösséget és összetartozást. Véleménye szerint először az embereket kell összehozni, majd társadalmi tőkét kell felhalmozni. Ezután kezdődhet csak meg a közösség fejlődése. Minél többet tesznek meg az emberek magukért, a közösségért, annál nagyobb lesz a közösség társadalmi tőkéje, és annál nagyobb lesz a közösség haszna (Hanifan, 1916).

7. Lokalitas és helyi fejlesztés

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a vidékfejlesztés lokális dimenzióban értelmezhető folyamat. Moseley (2003) a vidékfejlesztést a vidéki vagy vidékies jellemzőkkel bíró térségek helyi fejlesztéseként határozta meg. A helyi fejlesztést pedig lokális szinten megvalósított olyan fejlesztésként, melynek célja a helyi ügyek, a helyi problémák kezelése, a helyi erőforrások értékének növelése és a helyi szereplők mozgósítása. Walsh (1996) szerint a helyi fejlesztés több mint a központi döntéshozatali szervek felülről irányított és szervezett beavatkozásainak helyi szintű megvalósítása, illetve végrehajtása, amelyek csekély hangsúlyt fektetnek a koordinációra vagy az integrációra. A helyi fejlesztés sokkal inkább egy radikális válasz, ami új célok elérése törekszik, és ezzel összefüggésben a fejlesztési folyamat

olyan alapelvekre épül, mint a többdimenziósság, az integráció, a koordináció, a szubszidiaritás és a fenntarthatóság.

Más szavakkal a helyi fejlesztés nemcsak a beavatkozások szintjének megváltoztatását, hanem a fejlesztés új megközelítésének módját, illetve alkalmazását jelenti. Moseley (2003) könyvében öt fő érvet hoz fel a helyi fejlesztés mellett: (1) a vidéki térségek, lokalitások sokszínűsége, (2) a problémák helyi meghatározottsága, (3) a helyi erőforrások azonosításának és mobilizálásának szükségessége, (4) a helyi erőforrásokra alapozott fejlesztés stabilabb és fenntartható fejlődést eredményez, (5) a globalizáció káros hatásaival szembeni védekezés. Előbbiekhez kapcsolódóan, Walsh (1996) három egymással összefüggő sajátos feladatot azonosít a helyi fejlesztésben, amelyek annak alapjául is szolgálnak: (1) a piaci kudarcok leküzdése (társadalmilag hasznos dolgok megvalósítása, melyeket a piac kevésbé értékel); (2) a helyi kapacitások javítása (emberek és szervezetek képessé tétele a fejlesztés folyamatában való aktív részvételre); (3) a helyi szereplők hatni tudásának előmozdítása (a helyi szereplők hatalommal, befolyással való felruházása a helyi ügyekbe való beleszólásuk növelése érdekében).

A helyi fejlesztések középpontjában a helyi közsféra, az üzleti vállalkozások és a civil társadalom szereplőinek részvételével létrejövő helyi partnerségek állnak, amelyek főbb jellemzői az alábbiak: (1) összehozzák a közösségi érdekeket, (2) rendelkeznek közös célokkal és az elérésükhöz szükséges stratégiákkal, (3) megosztják a felelősséget, a kockázatokat, az erőforrásokat és a tudást, (4) működésük kölcsönös előnyöket és szinergiát hoz létre (Hutchinson–Campbell, 1998). Annak érdekében, hogy a helyi partnerségek megvalósíthassák céljaikat, és sikeresen ültethessék át a gyakorlatba a helyi fejlesztés modelljét mindenképpen szükséges bizonyos alapelvek elfogadása, melyeket három csoportba sorolhatunk: (1) a szubszidiaritásnak megfelelő partnerségi struktúrák létrehozása (szervezeti modell), (2) stratégiai tervezés (módszer), valamint (3) közösségi aktivizálás (animáció), folyamatsegítés (facilitáció) és kapacitásépítés (a sikeres megvalósítás középpontjában álló folyamatok) (Walsh, 1996).

A '80-as években Nyugat-Európa vidéki térségeiben zajló, sok vonatkozásban kedvezőtlen társadalmi és gazdasági változások, valamint a vidéki térségek erőteljes differenciáltságának felismerése eredményeként egyre nőtt az igény a vidékfejlesztés új megközelítése iránt. Ezzel párhuzamosan az Európai Gazdasági Közösségben politikai párbeszéd indult arra vonatkozóan, hogy a támogatáspolitikát az ágazati megközelítésről mindinkább a területi megközelítés felé irányuljon. Ennek eredményeként a hangsúly egyre inkább az endogén fejlesztés alkalmazásának irányába tolódott, amely azt hangsúlyozza, hogy a vidéki térségek kapacitásépítés, partnerség építés és közösségi kezdeményezések révén képesek önmaguk megsegítésére. Ray (1999) szerint ezzel együtt egyre elfogadottabbá vált, hogy a vidékfejlesztés területi, endogén modellje hatékonyabban képes a fejlődés előmozdítására, mint annak ágazati, exogén megfelelője. Az endogén vagy belső meghatározottságú fejlesztés azon az alapfeltevésen alapul, hogy az egyes vidéki térségek sajátos erőforrásai, illetve azok mobilizálása és hasznosítása jelentik a kulcsot azok fenntartható fejlődéséhez (Lowe et al., 1998; Ward et al., 2005).

A tényleges fordulat 1988-ban következett be, amikor az Európai Bizottság nyilvánosságra hozta jelentését a vidéki társadalom jövőjéről (The Future of Rural Society), amely lefektette az új fejlesztéspolitikai közelítésmóddal kapcsolatos alapelveket, és amellyel a Bizottság elkötelezte magát az endogén, belső erőkre alapozott vidékfejlesztés mellett. Ennek eredményeként az európai vidékfejlesztési politika új modellje az endogén fejlesztés lett, melynek alapelve az alulról építkezés, a döntéshozatal decentralizációja, az érintett szereplők együttműködése és partnerségi kapcsolata lett. Ezzel a dokumentummal a Bizottság a hivatalos politika rangjára emelte a vidékfejlesztés endogén megközelítésének alkalmazását a vidéki térségek fejlesztésében. A bizottsági dokumentum deklarálta azt az álláspontot, miszerint a vidékfejlesztésben a vidéki térségek belső eredetű fejlődési potenciáljának kihasználása kulcsszerepet játszik. Rögzítette továbbá, hogy az endogén fejlődés előmozdítása semmiképpen sem zárja ki a külső hozzájárulásokat, de ezek a hozzájárulások támogatják, és nem helyettesítik az endogén potenciált (CEC, 1988).

Ez utóbbi gondolat a későbbiekben új kifejezések létrejöttét generálta, amelyek a külső és belső erők kölcsönhatását hangsúlyozzák a fejlesztés folyamatában. Ray (2001) az ilyen típusú fejlesztés megjelölésére a neo-endogén fejlesztés megnevezést javasolta, amely úgy határozza meg a belső meghatározottságú fejlesztést, ami felismeri és kiaknázza a külső tényezőket a fejlesztés folyamatában. A vidékfejlesztés ezen megközelítése, illetve koncepciója „új vidéki paradigma”-ként (new rural paradigm) is megjelent a szakirodalomban (OECD, 2006), hangsúlyozva a helyi erőforrások feltárását és hasznosítását, a multiszektoralis megközelítést, a rendszer egészének segítését és támogatását, valamint a döntésekben való részvételt és a többszintű kormányzást. A neo-endogén fejlesztés középpontjában a vidéki térségek és azok tágabb – politikai, intézményi, kereskedelmi és természeti – környezete közötti interakciók dinamizálása áll (Ward et al., 2005). Nemes (2005) tanulmányában az „integrált vidékfejlesztés” kifejezést használja, amelyben a vidékfejlesztés folyamata helyi ellenőrzés és irányítás alatt áll, de a helyi erőforrások mellett a központ szakmai és pénzügyi segítsége, támogatása is fontos szerepet játszik, ennek megfelelően a fejlesztés külső és belső meghatározottságú folyamatai és eszközei egymást erősítik, nem pedig gyengítik (Nemes–High, 2009).

8. Lokalizáció és alkalmazkodás: tanulás, képességek, innováció és fejlődés

Az EU-ban az endogén fejlesztési megközelítés alkalmazása a LEADER-program keretében került bevezetésre. Az EU deklarált célja a programmal az volt, hogy elősegítse a vidéki térségek sajátos problémáinak leginkább megfelelő innovatív megoldások megtalálását és a helyi vidékfejlesztés modelljeként szolgáljon (Shucksmith, 2000). Az Európai Bizottság a LEADER-megközelítést nem előre kijelölt és elrendelt, technokrata szemléletű, szektoralis intézkedésként, hanem bizonyos alapelvek gyűjteményeként határozta meg (Ray, 1998). A LEADER-megközelítésnek hét alapelve van (CEC, 2006): (1) területalapú megközelítés, (2) alulról építkező (bottom-up) megközelítés, (3) helyi partnerség (helyi akciócsoportok), (4) innováció segítése, (5) integrált, többszektoralis megközelítés, (6)

hálózatépítés, (7) együttműködés. A program fő célja, hogy a kistérségek belső erőforrásaira építve, az ott élőket támogassa térségük hosszabb távú fejlődési lehetőségeinek átgondolásában, és a közösen kidolgozott tervek megvalósításában. A LEADER-program új alapokra helyezte a fejlesztést. A szubszidiaritás elvének megfelelően a fejlesztési program kidolgozója a kistérségi szinten megalakult fejlesztő csoportok (helyi akciócsoportok), amelyek a térség vállalkozóinak, civil szervezeteinek és a közszférának a képviselőit fogják össze az ott élők bevonásával. A LEADER tehát szakít a centralizált, központilag irányított, felülről lefelé (top-down) kialakított támogatási rendszerekkel, amelyek egyik sajátossága, hogy a helyi problémák, lehetőségek és megoldások központi szinten nem ismertek, így azok sok esetben nem kínálnak reális fejlődési utat, mivel nem teszik lehetővé a helyi igényekre alapozott fejlesztési programok megvalósítását. Kovách (2000) a LEADER-megközelítést a vidékfejlesztési politika olyan új, fejlett modelljeként értékeli, amely kísérletet tesz arra, hogy a hierarchikus beavatkozásokat a helyi fejlesztések olyan rendszere váltsa fel, melynek fő jellemzője a helyi részvétel és partnerség. Értelmezése szerint a LEADER az európai vidékfejlesztés megreformálásának módja, és úgy tekint arra, mint az EU vidékfejlesztési politikájának esszenciája.

A helyi erőforrások kiaknázására épülő, endogén alapokon nyugvó vidékfejlesztés a lokalizációra helyezi a hangsúlyt. A lokalizáció általánosságban mindenféle lokalitás (térség, régió, táj stb.), de elsősorban a települések felértékelődését jelenti, s a globalizáció negatív hatásai ellen irányuló folyamatként, törekvésként értelmezhető (Petrás, 2005). A globalizáció látványos kedvezőtlen környezeti, társadalmi és gazdasági hatásai erősítették fel a gyakran vele ellentétben megfogalmazott „lokalizációt”, vagyis a helyi közösségi és gazdasági önrendelkezésre, így a helyi közösségekre és a helyi gazdaságra építkező „lokalitások” rendszerét (G. Fekete, 2013). A vidéki térségek fejlődése felfogható úgy mint a helyi és a globális erők kölcsönhatásának eredménye; másként fogalmazva a globális erők generálta megváltozott körülményekre, feltételekre adott helyi válaszok következménye. A kihívásokra a különböző vidéki térségek eltérően reagálnak, illetve alkalmazkodnak, ami fokozza azok diverzitását, tovább differenciálva a vidéket (Marini–Mooney, 2006; Terluin, 2003). Ennek megfelelően beszélhetünk sikeresen alkalmazkodó, nyertes és kevésbé vagy alkalmazkodni nem tudó, vesztes vidékekről, falvakról, kisvárosokról (Izsák, 2002; Kovács, 2010; Roberts, 2002; Terluin, 2003).

Az alkalmazkodás, alkalmazkodóképesség fontosságának hangsúlyozása a biológiában gyökerezik (biológiai evolúció). Charles Darwin evolúcióelmélete szerint a természetes szelekció folyamatában a változásokhoz alkalmazkodni tudó élőlények maradnak fenn, amelyek kedvező tulajdonságaik révén, képesek a szelekciós nyomásra reagálni. Konrad Lorenz (2001) szerint az alkalmazkodás egy valódi kognitív folyamat, melynek során az élő szervezet a környezetében rendelkezésére álló információk közül az életben maradása szempontjából fontosakat magába építi. Más szavakkal: az alkalmazkodás egy olyan folyamat, melynek során az élő szervezet ismereteket szerez környezetéről. Ezzel

összefüggésben elmondható, hogy az emberiség fejlődése ma már döntően nem a genetikai anyag változása, hanem az egyes csoportokon belül megvalósuló együttműködés és információcseré révén folytatódik (Náray-Szabó, 2006). Az evolúció jelen szakaszában, nevezzük ezt társadalmi vagy kulturális evolúciónak, a tudásgazdaság, illetve az információs társadalom korában, a tudás és a társadalmi együttműködések játszik a főszerepet.

Előbbiek folyamánként kell szót ejteni a közösségi vagy más szóhasználatral élve társadalmi tanulásról, ami olyan folyamatként értelmezhető, aminek során tudásra teszünk szert, a tudás pedig olyan kapacitás, ami képessé tesz valamilyen cselekvésre, valaminek az elérésére. A társadalmi tanulás, tehát olyan folyamat, aminek során egy közösség képessé válik valamilyen akcióra, tevékenységre, amire azelőtt nem volt képes (Nemes–Varga, 2014). A társadalmi tanulás folyamata a társadalmi innováció. Nemes és Varga (2014) nyomán társadalmi innovációnak tekinthetünk „minden olyan új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemléletet, megközelítést, paradigmát, illetve az ezekhez kapcsolódó terméket, eljárási folyamatot, gyakorlatot, hálózatot, melyek a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozzák, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, esetleg új struktúrák jönnek létre”. Szörényiné Kukorelli (2015) a vidéki térségben megjelenő innovációkat, vidéki, rurális innovációknak nevezi, amelyek a vidék lényegi jellemzőiből, a természetközelségből, a táj és gazdaság szimbiózisából, és a rurális társadalmi közeg sajátosságaiból eredő, olyan újítások, amelyek a vidék számára értékteremtéssel járnak.

Fontos hangsúlyozni, hogy a tanulás, az innováció, az alkalmazkodás, illetve a fejlődés egymással szorosan összefüggő fogalmak. Az innováció előfeltétele ugyanis a tanulás, a különböző tudások, kapacitások folyamatos és összehangolt fejlesztése, miközben az alkalmazkodás újításokkal, megújulással, innovációval biztosított, ami által a lokalitások, a helyi közösségek magasabb szinten képesek tevékenységük végzésére, társadalmi és gazdasági értékek, hasznok létrehozására. Az alkalmazkodóképesség szempontjából a lokalizáció, illetve a lokalitás újraértelmezése, újrafogalmazása, azaz a relokalizáció, azért szükségszerű, mivel ebben az esetben válik realitássá az egyes térségek számára, hogy saját adottságaik, szempontjaik, kultúrájuk szerint határozzák meg stratégiáikat, melynek eredményeként növelhető a helyi gazdasági kontroll és hatékonyabbá, sikeresebbé válhat a globális gazdasághoz való „illeszkedés”. Ahogyan arra Oostindie et al. (2008) is felhívják a figyelmet, a globalizáció előrehaladtával a lokalitás jelentősége egyre nő, miközben egyre több lehetőség nyílik a megkülönböztetésre és a helyi specifikumok kibontakoztatására, azaz a (re)lokalizációra.

Christopher Ray kultúragazdaság koncepciója szerint az endogén fejlődés keretében az egyes lokalitásoknak lehetősége nyílik arra, hogy kulturális erőforrásaik (területi identitásuk) révén újraértékelődjenek, gazdaságukat átalakítsák, újraformálják, s ezáltal megtartsák (visszaszerezzék), (re)lokalizálják a gazdasági kontrollt, miközben a globális gazdaság részévé válnak (Ray, 2001). Ray felfogásában a kultúra helyi (lokális) tudásként jelenik meg, ami annak módját jelenti, hogy miként végzünk dolgokat, s hogyan értelmezzük a világot. Ennek

alapján a kultúragazdaság olyan stratégiák összességéként értelmezhető, melyek a lokális tudás átalakításával új erőforrásokat hoznak létre és tesznek elérhetővé az adott térségben (Ray, 1998). Ilyen aspektusban a kultúra elemeinek olyan új, gazdasági funkciója jön létre, amely a kultúrát a helyi fejlesztések alapjává teszi (Kovách, 2012), azaz a helyi kultúra jelenti a gazdasági fejlődés dinamizálásának bázisát (Csurgó, 2013). A vidékfejlesztés kultúragazdaság megközelítése Csire (1999) tolmácsolásában nem más, mint a McMichael-i globalizációs paradigma egyfajta változata, mivel (1) a globalizáció tölti be a fő veszélyforrás, ugyanakkor a lehetőség szerepét is; (2) a javaslat a perifériussá válás elkerülésére a lokalizáció, azaz a globalizáció fenyegette helyi kulturális értékek megőrzése és gazdasági kiaknázása.

A lokalizáció tehát nem elszigetelődést, bezárkózást, hanem a lokalitás újrafelfedezését és kibontakoztatását jelenti egy, a korábbiaktól nagymértékben eltérő környezetben. Éppen ezért a lokalizáció sokkal inkább egy olyan innovatív endogén fejlődési folyamatként írható le, aminek fő jellemzője, hogy a globális trendekkel sok esetben ellentétes helyi törekvések a globalizáció kínálta lehetőségek kihasználása révén valósíthatók meg (Kis–Pesti, 2015). Az endogén fejlődés lokalizációra fókuszáló folyamata által az együttműködő és innovatív helyi közösségek, kultúrájuk, tradícióik, identitásuk révén olyan képességekre, „jogosultságokra” tesznek szert, ami által új erőforrásokat fedezhetnek fel, új megoldásokat alakíthatnak ki, amelyek segítségével kitérnek a lokalizáció lehetőségei, reálissá válik a választás szabadsága, minek következtében javulnak az alkalmazkodás esélyei. A helyi közösségi és gazdasági kontroll növelése útján, nagyobb fokú önrendelkezést biztosítva a lokalitás számára, egyre több lehetőség adódik a megkülönböztetésre, valamint a helyi sajátosságok érvényre juttatására, ami által új pályára állítható, s dinamizálható a fejlődés (Kis, 2014).

9. Hálózatosodás és képessé tétel, mint vidékfejlesztési paradigma

A fentiekkel összefüggésben megállapítható, hogy a képességek szerepe felértékelődött, hiszen azok a vidéki térségek, illetve helyi társadalmak fejlődhetnek és lehetnek sikeresek, amelyek képesek alkalmazkodni, reagálni az új kihívásokra, illetve képesek külső környezetük változásainak kezelésére. A kulcs tehát a képességekben, a kapacitásokban és az azokat meghatározó tényezőkben rejlik. Nemes és Varga (2014) rámutatnak arra, hogy a valóságban az adott helyi társadalom nem minden esetben rendelkezik kellő mértékű tudással és kapacitással a helyi fejlődés sikeres előmozdítására, az ott élők jóllétének, boldogulásának javítására. Mi több, általános tapasztalat, hogy a fejlődésben leginkább lemaradó térségek jelentős tudás- és kapacitásbeli deficittel is küzdenek. Hasonlóan vélekedik Shucksmith (2012) is, aki szerint az emberek és helyek vonatkozásában egyre növekvő különbségek vannak a kapacitásokat illetően. Ezen túlmenően, az elmúlt időszakban felismerésre került, hogy miközben az endogén alapokon nyugvó, közösségi erőforrások mobilizálására törekvő, „bottom-up” típusú, lokalizációra fókuszáló fejlesztések kritikus fontossággal bírnak, önmagukban nem elégségesek.

Ahhoz, hogy a vidéki közösségek sikeresek legyenek, olyan hálózatokra van szükségük, amelyek túlmutatnak a lokalitáson, különböző partnereket foglalnak magukban, és hozzáférést biztosítanak minden kormányzati szinthez a többszintű kormányzás rendszerében. A vidékfejlesztés ezen hálózati modelljének főbb jellemzői a következők: (1) a külső és belső erőforrások (materiális és eszmei) mozgósítása; (2) a lokalitáson, lokális közösségen belüli és azon túli kapcsolatok, kapcsolódások (hálózatok); (3) az érintettek, a helyi lakosok közös tudása és identitása; (4) az emberek cselekvési képessége (a helyi közösség képes együttesen fellépni a közösen elképzelt jövő érdekében, miközben képesek a változó világ kihívásaira reagálni). E modellben a kormányzat legfontosabb (új) szerepe a folyamatsegítés és a képessé tétel, sokkal inkább mint az irányítás és támogatásnyújtás (hagyományos szerepek). Ennek alapján a helyi közösségek cselekvőképességének fejlesztése (beruházás a helyi kapacitásokba) a kormányzatok elsősorú vidékfejlesztési feladata (Shucksmith, 2012). Nemes és Varga (2014) a vidékfejlesztés két világának, a vidékfejlesztés helyi, heurisztikus (mindennapi), valamint a központi, politikai (adminisztratív) alrendszerének „találkozása” kapcsán írják, hogy azok csak együtt, egy integrált rendszerben, ha a tudások, erőforrások, érdekek és törekvések egymást kiegészítve egy irányba hatnak, akkor képesek minőségi eredményeket, strukturális változásokat elérni. A gyakorlat azonban sokszor mást mutat, integráció helyett dezintegrációt, együttműködés helyett konfliktust, fejlődés helyett pedig az erőfeszítések ellenére a társadalmi, gazdasági, természeti problémák súlyosbodását tapasztalhatjuk, amit a szerzők a többszintű kormányzás hiányosságaira vezetnek vissza.

Nemrégiben jelent meg egy új vidékfejlesztési koncepció, „Vidékpolitika 3.0” (Rural Policy 3.0) néven, ami olyan mechanizmusként értelmezhető, amely a nemzeti kormányoknak kíván segítséget nyújtani a vidéki térségek fejlesztésében, újfajta gondolkodást sürgetve a vidékről, a vidéki területek lehetőségeiről és kihívásairól, valamint a nemzeti kormányok szerepéről a fejlesztési törekvések és erőfeszítések támogatásáról (OECD, 2018). A koncepció a vidékfejlesztésben bekövetkezett változásokra reflektálva kíván ajánlásokat adni, illetve működési elveket megfogalmazni a vidékfejlesztés szereplői számára, hatékony vidékpolitikák és gyakorlatok megvalósítása érdekében. A legfontosabb változás, hogy a vidéki térségek sokkal változatosabb és összetettebb társadalmi-gazdasági rendszerekké fejlődtek, ami az érintettektől más hozzáállást, a vidékfejlesztés újragondolását teszi szükségessé. A „Vidékpolitika 3.0” az OECD által 2006-ban publikált „új vidéki paradigma” kiterjesztése és továbbfejlesztése; a vidékfejlesztés olyan partnerségalapú megközelítése, amely a helyi kapacitások, képességek javítására fókuszál, annak érdekében, hogy a részvételt és az alulról felfelé irányuló fejlesztéseket, közösségi kezdeményezéseket ösztönözze. A koncepció szerint a vidékfejlesztési politika fő célja a vidék versenyképességének és termelékenységének növelése, a vidéki területek társadalmi, gazdasági és környezeti jóllétének javítása érdekében. Azért, hogy ez megvalósulhasson a politikáknak a vidéki közösségek versenyelőnyeinek fokozására, integrált beruházásokra és

fejlesztésekre, valamint a különböző típusú vidéki területek igényeihez igazított szolgáltatások nyújtására kell összpontosítaniuk (OECD, 2016).

10. Összegzés

A vidék, a vidékgazdaságok változatos, nyitott, dinamikus és komplex rendszerek, amelyek működését, fejlődését a belső (helyi) és külső (globális) tényezők interakciója határozza meg. Ilyen keretek között az egyes vidékek, vidékgazdaságok eltérően reagálnak, másképpen alkalmazkodnak, s a kihívásokra adott válaszaikat alapvetően meghatározza, hogy milyen erőforrásokkal rendelkeznek és azokat hogyan, milyen módon hasznosítják.

Az emberek, a helyi közösségek a vidék, a lokalitások adottságait saját értékeik, érdekeik, képességeik és lehetőségeik szerint hasznosítják, miközben a környezeti, társadalmi és gazdasági tényezők kölcsönösen hatnak egymásra, alakítva, formálva a területi folyamatokat. Az előzőek felhívják a figyelmet arra, hogy az egyes tényezők nem függetlenek egymástól, azok komplexen, együtt és egymásra is hatva fejtik ki hatásukat a fejlődésre. Előbbiek kapcsán két fontos dolgot kell kiemelni: (1) valamely dolog, adottság csak akkor tekinthető erőforrásnak, ha valamilyen célból a gazdasági és társadalmi folyamatokba integrálva felhasználásra kerül. Ennek hiányában csak lehetőségről, bizonyos értelemben potenciálról beszélhetünk; (2) az erőforrások forrását a képességek (mint elsődleges erőforrások) jelentik, amelyek segítségével fenntartható módon használhatjuk az anyagi és nem anyagi dolgokat, annak érdekében, hogy az emberi szükségleteket közvetlenül vagy közvetve kielégítő javakat hozzunk létre.

Fontos hangsúlyozni, hogy a vidék érdemi fejlődése és fejlesztése egy proaktív viszonyt feltételez, amelynek során a helyi szereplők, illetve a vidékfejlesztés aktorai aktívan vesznek részt a társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok befolyásolásában, saját és közösségi jóllétük fokozása érdekében. Ilyen módon az egyes szereplők részévé válnak a vidék, a lokalitás adaptációjának, ami hatékonyabb társadalmi és gazdasági fejlődést eredményezhet.

Álláspontom szerint a helyi fejlesztések egyik kiemelt feladata a társadalmi tőke növelése. A társadalmi tőke a közösségek, partnerségek erőforrása és egyben indikátora a társadalomban és a gazdaságban létrejövő kapcsolatoknak, együttműködéseknek. Az előbbiekből következően a társadalmi tőke egyfajta fokmérője egy közösség, illetve a társadalom összetartozásának, s mint ilyen, a közösségben és a társadalomban létező kohézió kifejezője, mely megnyilvánul az emberek, a közösségek közötti kapcsolatokban, normákban, bizalomban, együttműködésben a közös érdekek és haszon elérése érdekében. Előbbiek okán, a magam részéről a társadalmi tőkét a kultúrában gyökerező, annak talaján létező erőforrásnak tekintem.

A kultúra olyan összetevői, mint az értékek (alapelvek) és a normák (viselkedési szabályok) alapvetően meghatározzák az emberek gondolkodását (döntéseit) és magatartását (viselkedését), ily módon központi szerepet játszanak a társadalmi folyamatok befolyásolásában és alakításában. Ebben a felfogásban a helyi kultúra jelentős differenciáló tényezővé válik az egyes vidékgazdaságok között.

Megállapítható, hogy a vidéki társadalmak kultúrájuk révén képessé válhatnak a gazdasági kontroll helyben tartására, (re)lokalizációjára, ami sikeres alkalmazkodásuk előfeltétele. Ebből a szempontból a helyi kulturális erőforrások megerősítése, fejlesztése jelentik a kulcsot a társadalmi-gazdasági jólét megteremtéséhez. A közösen elfogadott értékek és normák, olyan irányelveknek, társadalomszervező erőnek tekinthetők, amelyekhez igazodva az egyének és szervezeteik viselkedése elősegíti a közösség fenntartható fejlődését, saját szempontjaik érvényesülése mellett.

A helyi kultúrát lokális tudásként értelmezve fontos szólni a társadalmi tanulásról, illetve a kapacitásépítésről, képessé tételről, melynek során egy közösség képessé válik valamely probléma megoldására, az adott helyzet, szituáció megváltoztatására közösen elfogadott célok mentén végrehajtott közös tevékenységek, cselekedetek révén. Ezen akciók során fontos szerep jut az innovációknak, amelyek forrása a tudás. Az innováció, mint az alkalmazkodás alapvető eszköze, hozzájárul ahhoz, hogy a helyi közösségek magasabb színvonalon, nagyobb társadalmi és gazdasági értéket létrehozva végezzék tevékenységüket, szervezzék életüket. Előbbiek új tartalommal egészítik ki a kultúra differenciáló hatását a területi fejlődésben.

A fentiek miatt fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a vidékfejlesztés mint helyi fejlesztés folyamatában az erőforrások és szereplők közötti kapcsolatok, interakciók meghatározó jelentőségűek. A dolgok közötti összefüggésektől éppen ezért nem tekinthetünk el. A komplexitás növekedése, azt jelenti, hogy a fejlődést meghatározó tényezők köre folyamatosan bővül és összetettebbé válik, amelyek kezelése meggyőződésem szerint társadalmi tudást és kollektív cselekedeteket kíván meg, ezért az együttműködéseknek és a képessé tételnek nagy jelentőséget tulajdonítok.

Irodalomjegyzék

- Bódi F., Böhm A. (2000): A sikeres és sikertelen településekről. In: Bódi F., Böhm A. (szerk.): *Sikeres helyi társadalmak Magyarországon*. Agroinform Kiadóház, Budapest. 7–32.
- Bokor K. (2003): A tér mint erőforrás. In: Bora Gy., Korompai A. (szerk.): *A természeti erőforrások gazdaságtana és földrajza*. Aula Kiadó, Budapest. 384–388.
- Bora Gy. (2003): A természeti erőforrások definíciója és osztályozása. In: Bora Gy., Korompai A. (szerk.): *A természeti erőforrások gazdaságtana és földrajza*. Aula Kiadó, Budapest. 15–27.
- Böhm A. (2002): *Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés*. Agroinform Kiadóház, Budapest.
- CEC (1988): *The Future of Rural Society*. European Commission, Luxembourg.
- CEC (2006): *The Leader approach*. A basic guide. European Commission. Luxembourg.
- Cloke, P. J., Park, C. C. (1985): *Rural Resource Management*. Croom Helm, London.
- Coleman, J. S. (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel Gy., Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula Kiadó, Budapest. 11–43.
- Csíte A. (1999): A paraszti közösségtől a ruralitásig: A nemzetközi vidékkutatások utóbbi harminc évének néhány kulcsproblémája. *Szociológiai Szemle*, 9 (3): 134–153.
- Csurgó B. (2013): *Vidéken lakni és vidéken élni. A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- De Gregori, T. R. (1987): Resources Are Not; They Become: An Institutional Theory. *Journal of Economic Issues*, 21 (3): 1241–1263.

- Fehér A. (2005): *A vidékgazdaság és a mezőgazdaság*. Agroinform Kiadó, Budapest.
- G. Fekete É. (2008): A magyar vidék önszerveződő és érdekérvényesítő képessége. In: Glatz F. (szerk.): *Új vidékpolitika*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 241–242.
- G. Fekete É. (2013): *Integrált vidékfejlesztés*. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc.
- Hutchinson, J., Campbell, M. (1998) *Working in partnership: Lessons from the literature*. Research Brief, No. 63.
- Izsák É. (2002): A magyar települési környezet átalakulása a kilencvenes években. *Magyar Tudomány*, 47 (11): 1498–1504.
- Jávor K. (1999): Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája. In: Kulcsár L. (szerk.): *A SAPARD előcsatlakozási programra felkészítő képzés tananyaga kistérségek számára*. Scholar Kiadó, Budapest. 1–12.
- Kertész J., Vicsek T. (2006): Komplex hálózatok a természetben és a társadalomban. *Magyar Tudomány*, 167 (5): 558–564.
- Kis K. (2014): Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: eltérő válaszok és fejlődési differenciák. *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*, 9 (1–2): 9–28.
- Kis K., Pesti K. (2015): Szegedi élelmiszeripari hungarikumok helyzete, lehetőségei a globalizáció és a lokalizáció kölcsönhatásában: eredet, hagyomány és minőség szögében. *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*, 10 (2): 9–34.
- Konrad L. (2001): *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Carpathilus, Budapest.
- Kovács I. (2012): *A vidék az ezredfordulón: A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- Kovács, I. (2000): LEADER, a New Social Order, and the Central- and East-European Countries. *Sociologia Ruralis*, 40 (2): 181–189.
- Kovács K. (2010): Vidéki változások a rendszerváltozás után. In: Barta Gy., Beluszky P., Földi Zs., Kovács K. (szerk.): *A területi kutatások csomópontjai*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. 73–101.
- Kulcsár L. (1998): Vidékfejlesztés és Vidékpolitika Magyarországon. *A falu*, 13 (2): 5–15.
- La Porte, T. R. (1975): *Organized Social Complexity: Challenge to Politics and Policy*. Princetown University Press, Princetown, New Jersey.
- Lowe, P., Ray, C., Ward, N., Wood, D., Woodward, R. (1998): *Participation in Rural Development: A Review of European Experience*. Research Report. University of Newcastle, Centre for Rural Economy, Newcastle upon Tyne.
- Marini, M. B., Mooney, P. H. (2006): Rural Economies (Chapter 6). In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. (eds.): *The Handbook of Rural Studies*. SAGE Publications, London. 91–103.
- Moseley, M. J. (2003): *Rural Development: Principles and Practice*. SAGE Publications, London.
- Murdoch, J. (2000) Networks – a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies*, 16 (4): 407–419.
- Nagy S. (2019): *Az emberi erőforrás menedzsment aktuális kihívásai–elméleti és gyakorlati vonatkozások élelmiszermérnök hallgatók számára*. Szegedi Tudományegyetem, Mérnöki Kar, Szeged.
- Nagy S., Gulyás L. (2015): Számvevőszéki értékteremtés „turbulens” környezetben – a komplexitás kezelésének lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 46 (7): 2–14.
- Náray-Szabó G. (2006): *Fenntartható a fejlődés?* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nemes G., Varga Á. (2014): Gondolatok a vidékfejlesztésről – alrendszerek találkozása, társadalmi tanulás és innováció. *Educatio*, 23 (3): 384–393.
- Nemes, G. (2005): *Integrated rural development: the concept and its operation*. Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences. Discussion Paper, No. MT-DP. 2005/6.
- Nemes, G., High, C. (2009): *Gondolatok a vidékfejlesztési programok értékeléséről: Társadalmi tanulás a LEADER programban*. Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaságtudományi Intézet. Műhelytanulmányok, No. MT-DP – 2009/25.
- OECD (2006): *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*. OECD Publishing, Paris.
- OECD (2016): *OECD Regional Outlook 2016: Productive Regions for Inclusive Societies*. OECD Publishing, Paris.

- OECD (2018): *Rural 3.0. A framework for rural development*. Policy Note.
- Oostindie, H., Broekhuizen, R., Brunori, G., Ploeg, J. D. (2008): The endogeneity of rural economies. In: Ploeg, J. D., Marsden, T. (eds.): *Unfolding webs: the dynamics of regional rural development*. van Gorcum, Assen. 53–67.
- Parsons, T. (1966): *The social system*. The Free Press, New York.
- Petrás E. (2005): Lokalizáció és lokális identitás a globalizáció korában. *Szociológiai Szemle*, 15 (4): 85–98.
- Putnam, R. D. (1993): The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. *The American Prospect*, 4 (13): 35–42.
- Ray, C. (1998): Territory, Structures and Interpretation – Two Case Studies of the European Union’s LEADER I Programme. *Journal of Rural Studies*, 14 (1): 163–171.
- Ray, C. (1999): Endogenous Development in the Era of Reflexive Modernity. *Journal of Rural Studies*, 15 (3): 257–267.
- Ray, C. (2001): *Culture economies: a perspective on local rural development in Europe*. Centre for Rural Economy, Newcastle University, Newcastle upon Tyne.
- Roberts, S. (2002): *Key Drivers of Economic Development and Inclusion in Rural Areas*. Initial scoping study of the socio-economic evidence base for DEFRA. DEFRA, London.
- Shucksmith, M. (2000): Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: perspectives from leader in the UK. *Sociologia Ruralis*, 40 (2): 208–218.
- Shucksmith, M. (2012): *Future Directions in Rural Development?* Carnegie UK Trust, Dunfermline.
- Szakál F. (1999): A fenntartható mezőgazdaság és szerepe a vidéki térségek fejlődésében. *A falu*, 14 (2): 23–37.
- Szörényiné Kukorelli I. (2005): A fenntartható fejlődés stratégiai elemei a rurális térségekben. *Tér és Társadalom*, 19 (3–4): 111–137.
- Szörényiné Kukorelli I. (2015): Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai. *Tér és Társadalom*, 29 (1): 97–115.
- Terluin, I. J. (2003): Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, 19 (3): 327–344.
- Tóth M. (1988): *A természeti erőforrások potenciálja és igénybevétele gazdasági értékelésének elvi-módszertani kérdései*. MTA FKI, Budapest.
- Varga A. T., Vercseg I. (1998): *Közösségfejlesztés*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest.
- Ventura, F., Brunori, G., Milone, P., Berti, G. (2008): The Rural Web: A Synthesis. In: Ploeg, J. D., Marsden, T. (eds.): *Unfolding webs: the dynamics of regional rural development*. van Gorcum, Assen. 149–174.
- Vercseg I. (2004): *Legalább ennyit a közösségfejlesztésről*. Országos Egészségfejlesztési Intézet, Budapest.
- Vercseg I. (2011): *Közösség és részvétel: a közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Vicsek T. (2003): Komplexitás-elmélet. *Magyar Tudomány*, 164 (3): 305–307.
- Walsh, J. (1996) Local development theory and practice: recent experience in Ireland. In: Alden, J., Bolan, P. (eds.): *Regional Development Strategies*. Jessica Kingsley Publishers, London. 159–177.
- Ward, N., Atterton, J., Kim, T. Y., Lowe, P., Phillipson, J., Thompson, N. (2005): *Universities, the Knowledge Economy and „Neo-Endogenous Rural Development”*. University of Newcastle, Centre for Rural Economy. Centre for Rural Economy Discussion Paper Series, No. 1.
- Zvikli S. (2009): *Rendszerelemzés I*. Széchenyi István Egyetem, Műszaki Tudományi Kar, Győr.